Taaluniecommissie Digitaal Erfgoed
Rapport

Lessen voor de toekomst uit Vlaamse en Nederlandse digitaalerfgoed-projecten

Taaluniecommissie Digitaal Erfgoed

Wilbert Helmus, HA Cultureel Erfgoed Management
Datum: 11 december 2014

taal: unie

www.taalunie.org

Lessen voor de toekomst uit Vlaamse en Nederlandse digitaalerfgoed-projecten

Taaluniecommissie Digitaal Erfgoed

Wilbert Helmus, HA Cultureel Erfgoed Management
Datum: 11 december 2014

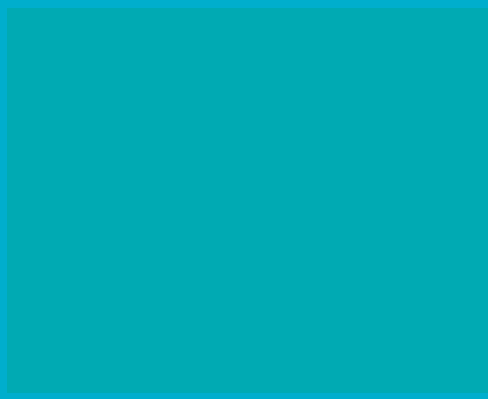
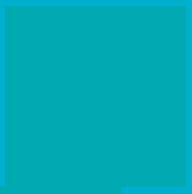

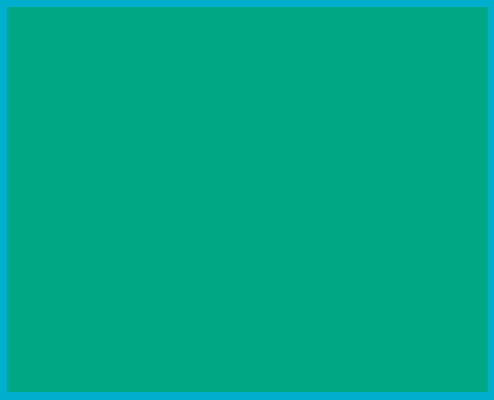
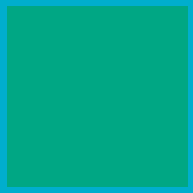

Inhoud

Managementsamenvatting 7

Inleiding 9

1. Korte schets van 14 projecten 13

2. De belangrijkste lessen 19
   1. Continuïteit 19
   2 Projectaanvraag en -beoordeling 20
   3. Visie en strategie 21
   4. Omgeving verandert, project niet 22
   5. Collectieve afstemming 22
   6. Vaardigheden en kennis 23
   7. De business case van digitaal erfgoed 24
   8. Standaarden 25
   9. Vrijblijvendheid samenwerking 26
   10. Kennis klant en markt 27
   11. Ketenafhankelijkheid 28

3. Conclusies 31

Bijlage 1 Overzicht geïnterviewde personen 33

Bijlage 2 Gespreksleidraad interviews 35

Managementsamenvatting

In 2013 heeft de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren het advies *Waardeer Samenwerking - Advies over Nederlands-Vlaams beleid voor het duurzaam beheren, behouden en beschikbaar stellen van Nederlandstalig digitaal erfgoed* aan het Comité van Ministers van de Nederlandse Taalunie aangeboden. Op basis van dit advies is besloten tot het instellen van de Taaluniecommissie Digitaal Erfgoed. Deze Commissie heeft de opdracht gekregen om antwoorden te formuleren op de volgende drie vragen:

- Welke lessen kunnen worden geleerd uit grote digitaliseringsprojecten die worden of zijn uitgevoerd?
- Wat zijn de succesfactoren voor Nederlands-Vlaamse samenwerking in internationale data-infrastructuren?
- Wat zijn de voorwaarden voor instellingen om hun collecties en collectiegegevens als open data vrij te kunnen geven, zodat wat gedigitaliseerd wordt, optimaal bruikbaar en herbruikbaar is?

Dit onderzoek heeft betrekking op de beantwoording van de vraag naar de 'lessons learned' van grote Nederlandse en Vlaamse digitaalerfgoedprojecten. De projecten zijn niet geëvalueerd maar bevraagd op meer algemene lessen die anderen zouden kunnen leren van de ervaringen uit deze projecten.

De lessen zijn in drie categorieën in te delen:

Beleid en visie

1. Digitaal erfgoed projecten zijn vaak gericht op eigen zichtbaarheid en korte termijn succes: er is behoefte aan een langetermijnvisie op en strategische uitgangspunten voor digitalisering.
2. Problematiek rondom erfgoedbrede dossiers, zoals auteursrechten, meertaligheid en thesauri, vraagt om een collectieve afstemming op nationaal en internationaal vlak.
3. Gebrek aan ICT-kennis leidt tot besluitvorming op basis van een versimpelde voorstelling van zaken.
4. Digitaal erfgoedprojecten worden nog te weinig uitgewerkt als onderdeel van een samenhangend digitaal ecosysteem met sterke onderlinge afhankelijkheden.

Proces

5. Projectdoelstellingen worden vaak te rooskleurig en te ambitieus voorgesteld, ook omdat financiers realistisch geformuleerde projecten minder aantrekkelijk vinden.
6. Ondanks voortdurende technologische ontwikkelingen worden projecten na de start niet meer daarop aangepast.
7. Het nut van standaarden voor duurzame toegankelijkheid wordt algemeen onderkend, maar de praktische toepassing ervan is vaak nog moeilijk.
8. Samenwerking op nationaal niveau of in Nederlands-Vlaams verband is vaak vrijblijvend of afhankelijk van persoonlijke contacten.

Product

9. Financiering van digitaal erfgoed heeft vooral een tijdelijk en projectmatig karakter waardoor de duurzaamheid van de resultaten in gevaar is.
10. Het ontbreekt vaak aan een zakelijke afweging tussen kosten en opbrengsten in de vorm van een business case om de toegevoegde waarde van een project duidelijk te krijgen.
11. Doelgroepen worden nog nauwelijks onderzocht.

Digitalisering in de erfgoedsector is nog altijd grotendeels afhankelijk van tijdelijke en projectmatige financiering. De scope van de projecten verschuift echter steeds meer naar het bieden van structurele, duurzame en erfgoedbrede voorzieningen. Overheden en politiek nemen besluiten over financiering van individuele projecten zonder adequaat overzicht van het geheel.

Een te rooskleurige voorstelling van zaken in projectdoelstellingen kan gedijen in een omgeving waarin te weinig kennis is over ICT en waar het nut voor de eindgebruikers geen wezenlijke rol speelt.

Uit de lessen komt een spanningsveld naar voren. Hergebruik van bestaande oplossingen en project-resultaten kan gestimuleerd worden met als risico een monopolie van één dominante partij of leverancier. Projecten kunnen ook vrij gelaten worden in hun keuzes voor technische oplossingen met als risico dat investeringen versnipperd raken over meerdere gelijkaardige projecten.

Op basis van dit onderzoek kan de Taaluniecommissie aanbevelingen formuleren voor de uitvoering van nieuwe digitaalerfgoedprojecten.

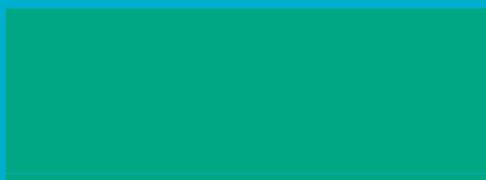

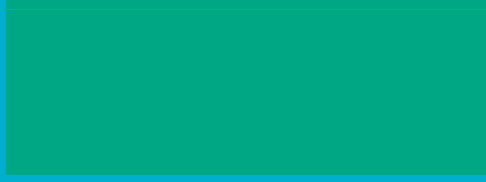

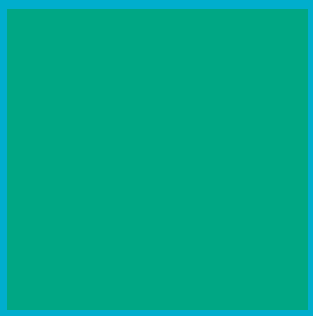

Inleiding

Context

In 2013 heeft de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren het advies *Waardeer Samenwerking - Advies over Nederlands-Vlaams beleid voor het duurzaam beheren, behouden en beschikbaar stellen van Nederlandstalig digitaal erfgoed* aan het Comité van Ministers van de Nederlandse Taalunie aangeboden.

Het advies werd opgesteld door Marco de Niet (directeur DEN), Jeroen Walterus en Bart De Nil (FARO), in overleg met Vlaamse en Nederlandse vertegenwoordigers uit de ministeries voor Cultuur en betrokken instellingen in het erfgoedveld. In het rapport werd onder meer geconcludeerd dat Nederlands-Vlaamse samenwerking een grote meerwaarde biedt om het duurzaam beheer, het behoud en de beschikbaarstelling van Nederlandstalig digitaal erfgoed te optimaliseren. Samenwerking levert schaalvoordelen op en door afstemming van activiteiten wordt er efficiënter gewerkt. In *Waardeer Samenwerking* zijn ook knelpunten geïnventariseerd van het duurzaam beheren, behouden en beschikbaar stellen van Nederlandstalig digitaal erfgoed. Verder zijn aanbevelingen gedaan voor verbeteringen.

Het Comité van Ministers van de Taalunie heeft op basis daarvan besloten tot het instellen van de Taaluniecommissie Digitaal Erfgoed. Deze Commissie heeft de opdracht gekregen om antwoorden te formuleren op de volgende drie vragen:

- Welke lessen kunnen worden geleerd uit grote digitaliseringsprojecten die worden of zijn uitgevoerd?
- Wat zijn de succesfactoren voor Nederlands-Vlaamse samenwerking in internationale data-infrastructuren?
- Wat zijn de voorwaarden voor instellingen om hun collecties en collectiegegevens als open data vrij te kunnen geven, zodat wat gedigitaliseerd wordt, optimaal bruikbaar en herbruikbaar is?

De leden van deze Taaluniecommissie zijn Marco de Niet (DEN, voorzitter), Elisabeth D'Halleweyn (Nederlandse Taalunie, secretaris), Patricia Alkhoven (Meertens Instituut), Tjeerd de Boer (Ministerie van OCW), David Coppoolse (Vlaamse Erfgoedbibliotheek), Margriet van Gorsel (Nationaal Archief), Elsbeth Kwant (Koninklijke Bibliotheek), Hans van der Linden (Agentschap Kunsten en Erfgoed van de Vlaamse Overheid), Bart de Nil (FARO), Daniel Pletinckx (Visual Dimension), Michel Vermote (AMSAB), Nico Verplancke (VIAA), Rony Vissers (PACKED) en Pieter Vijn (Digitale Collectie Nederland).

Dit onderzoek heeft betrekking op de beantwoording van de vraag naar de 'lessons learned' van grote Nederlandse en Vlaamse digitaalerfgoedprojecten.

Bij de start van het onderzoek is in overleg met een begeleidingscommissie[1] de definitieve keuze gemaakt van projecten die bevraagd gingen worden op hun lessen voor de toekomst. Er is een keuze gemaakt uit projecten waarin de digitalisering centraal staat en uit projecten waarin digitaal erfgoed geaggregeerd wordt. Dit heeft geleid tot de volgende selectie van projecten:

Nederland:

- MusIP
- Beelden voor de Toekomst
- Erfgoed van de Oorlog
- Metamorfoze
- Digitale Collectie

Vlaanderen:

- Vlaamse Erfgoedbibliotheek
- Lukas - Art in Flanders
- Erfgoedinzicht.be
- Erfgoedplus.be
- Vlaamse kunstcollectie

Nederlands-Vlaamse samenwerking:

- AAT-Ned
- Spectrum-N
- DBNL
- TST-Centrale

[1] De begeleidingscommissie bestond uit Marco de Niet, Elisabeth D'Halleweyn, Patricia Alkhoven, Rony Vissers, Daniel Pletinckx en Pieter Vijn.

Doelstelling van het onderzoek

Zowel in Nederland als in Vlaanderen doen erfgoed-instellingen al sinds tientallen jaren ervaringen op in projecten waarbij erfgoed digitaal beschikbaar wordt gemaakt om het te kunnen gebruiken in uiteenlopende publiekstoepassingen en presentaties. De hoofddoelstelling van dit onderzoek is gericht op het verzamelen van lessen die geleerd kunnen worden uit deze digitaalerfgoedprojecten in Nederland en Vlaanderen.
De afzonderlijke projecten zijn in dit onderzoek niet geëvalueerd maar bevraagd op meer algemene lessen die anderen zouden kunnen leren van de ervaringen uit deze projecten. Met de lessen kunnen in een vervolgonderzoek succesfactoren voor Nederlands-Vlaamse samenwerking in internationale data-infrastructuren bepaald worden.

Werkwijze

Het onderzoek begon met een beknopt deskresearch naar de achtergronden en uitgangspunten van de geselecteerde projecten. Het meest wezenlijke onderdeel van het onderzoek bestond uit een reeks van mondelinge interviews met opdrachtgevers (overheid, subsidieverstrekkers) en/of uitvoerders van projecten (projectleiders). Tijdens de interviews is ruimte geboden om aan de diversiteit in de projecten (de scope, het materiaal, de beoogde resultaten) recht te doen. De focus van de gesprekken bleef gericht op het verzamelen van ‘lessons learned’. In bijlage 2 is de gespreksleidraad opgenomen zoals die gebruikt is tijdens de interviews. Een overzicht van de geïnterviewde personen is opgenomen in bijlage 1. Een conceptversie van dit rapport is met alle geïnterviewden besproken.

Leeswijzer

Het eerste hoofdstuk bestaat uit een kernachtig overzicht van de projecten. Het tweede hoofdstuk vormt de essentie van deze rapportage. Het geeft een opsomming van de belangrijkste lessen zoals die geabstraheerd konden worden uit alle interviews. De lessen in dit hoofdstuk zijn genoemd door alle projecten en krijgen daarmee een algemene geldigheid. In het derde hoofdstuk volgt een samenvatting van de lessen die de basis kunnen vormen voor de beantwoording van de overige vragen van het Comité van Ministers.
De auteur en de Taaluniecommissie Digitaal Erfgoed zijn alle geïnterviewde personen zeer erkentelijk voor hun grote bereidwilligheid om aan dit onderzoek mee te werken.

Hoofdstuk 1

Korte schets van 14 projecten

Dit hoofdstuk bestaat uit een korte beschrijving van de 14 projecten. De selectie voor deze projecten is gemaakt in overleg met de begeleidingscommissie en bestrijkt digitaalerfgoedprojecten met een uiteenlopende opzet en inhoud in Nederland en Vlaanderen.

Nederland

MusIP (1997-1999) en MusIp van de Oorlog (2007-2009)

In het Museum Inventarisatie Project (MusIP) zijn ruim 8500 collecties van 715 musea in Nederland in kaart gebracht. Van elke collectie zijn de belangrijkste karakteristieken vastgelegd. Een collectie is gedefinieerd als een groep voorwerpen die op een of andere wijze samenhang met elkaar vertonen. Dat kan doordat ze dezelfde functie hebben (bijvoorbeeld landbouwwerktuigen), uit hetzelfde materiaal bestaan (bijvoorbeeld zilverwerk) of over hetzelfde onderwerp gaan (bijvoorbeeld Tweede Wereldoorlog).

MusIP werd in 1997-1999 als landelijk project uitgevoerd met financiële steun van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de provincies en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten door de stichting Landelijk Contact van Museumconsulenten (LCM). Het doel was inzicht te krijgen in de aard en omvang van in musea beheerde collecties en een eerste stap naar digitale publieke toegankelijkheid te realiseren. In 2006 vormden de collectiebeschrijvingen van MusIP de Nederlandse bijdrage aan het Europese MichaelPlus project (na de komst van Europeana heeft Nederland zich weer teruggetrokken uit MichaelPlus).

Als uitbreiding van MusIP zijn in het project MusIP van de Oorlog de WOII-collecties van 32 instellingen en particuliere verzamelaars op deelcollectieniveau geïnventariseerd. Er zijn 179.575 objecten beschreven naar aard, omvang, soort, graad van registratie, automatisering en digitalisering, conditie en bewaar-omstandigheden.

In 2011 werd het beheer van de MusIP-database door het LCM overgedragen aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, en vanaf dat moment maken de data deel uit van DiMCoN.

Het totale budget van MusIP is lastig vast te stellen vanwege het aantal subsidiegevers dat per provincie verschillend was. Het budget van MusIP van de Oorlog bedroeg € 243.367.

Beelden voor de Toekomst (2007-2014)

Beelden voor de Toekomst betreft een project waarin verschillende erfgoedinstellingen samenwerken om belangrijke delen van hun audiovisuele collecties te restaureren, conserveren, digitaliseren en te ontsluiten voor een breed publiek. Het is een omvangrijk en ambitieus project dat wordt uitgevoerd door een consortium bestaande uit drie grote erfgoedinstellingen (Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Eye Film Instituut Nederland, Nationaal

Archief), de Centrale Discotheek Rotterdam, de Vereniging van Openbare Bibliotheken en de Stichting Kennisland. De CDR en de VOB hebben zich in 2010 uit het consortium teruggetrokken.

De overheid stelde uit het Fonds Economische Structuurverwerking (FES) een subsidie van 90 miljoen euro ter beschikking als onderdeel van een totale voorfinanciering van 154 miljoen euro voor de periode van 2007-2014. De verwachting daarbij was dat het project 64 miljoen euro aan baten zou opleveren – in de periode 2008-2025 - die uiteindelijk weer terug zouden kunnen vloeien in het FES. Deze verwachting kwam voort uit een kosten-batenanalyse, uitgevoerd in 2006, voorafgaand aan de start van het project, door de Stichting Economisch Onderzoek (SEO). SEO concludeerde dat het project aanzienlijke maatschappelijke en economische baten kan opleveren van tussen de 7+ en 43+ miljoen euro (de + staat voor niet-gekwantificeerde maatschappelijke baten).

Uit een tussentijdse evaluatie in 2010 bleek dat de verwachtingen met betrekking tot het kunnen genereren van inkomsten niet realistisch zijn. Er volgde een bijstelling van het budget naar 115 miljoen euro, waarbij de terugverdienverplichting kwam te vervallen.

Totale omvang programmabudget € 115 miljoen.

Erfgoed van de Oorlog (2007-2010)

Tussen 2007 en 2010 hebben 221 projecten subsidie ontvangen in het kader van het programma Erfgoed van de Oorlog van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Het ministerie stelde in totaal ruim 23 miljoen euro beschikbaar aan erfgoed beherende instellingen voor het behoud en het toegankelijk maken van het belangrijkste erfgoedmateriaal uit de Tweede Wereldoorlog.

Het programma richtte zich op het behoud van erfgoedmateriaal uit en rond de Tweede Wereldoorlog in Nederland, Nederlands-Indië, Suriname en de Nederlandse Antillen. In de projecten werden archieven geconserveerd, ontsloten en gedigitaliseerd, ooggetuigenverhalen vastgelegd en een variëteit aan lokale, regionale en nationale oorlogsbronnen toegankelijk gemaakt. Netwerk Oorlogsbronnen, onder leiding van het NIOD, bouwt voort op het programma van Erfgoed van de Oorlog.

De resultaten van het programma Erfgoed van de Oorlog staan beschreven in het boek *Erfgoed van de Oorlog. De oogst van het programma.*

Totaal budget digitaliseringsprogramma € 23 miljoen.

Metamorfoze (1997 - heden)

Metamorfoze, het Nationaal Programma voor het Behoud van het Papieren Erfgoed van het ministerie van OCW, is gestart als een project van de Koninklijke Bibliotheek maar sinds 2005 is het een samenwerkingsverband tussen het Nationaal Archief en de Koninklijke Bibliotheek. Metamorfoze subsidieert de conservering van waardevolle en bijzondere collecties met papieren erfgoed. Het programma wordt gecoördineerd door het Bureau Metamorfoze dat bij de Koninklijke Bibliotheek is ondergebracht.

Om de conservering en digitalisering beter te stroomlijnen vond in 2010 en 2011 een herinrichting plaats van de conserveringstrajecten binnen Metamorfoze. Het verschil in metadatering, de mogelijkheden voor ontsluiting en de aandacht voor conservering van het origineel, heeft geleid tot twee hoofdstromen: voor gedrukt en voor geschreven materiaal.

Het Bureau Metamorfoze zorgt voor de coördinatie van de Metamorfoze-projecten en geeft advies en ondersteuning aan instellingen die aan Metamorfoze deelnemen. Het Bureau houdt zich ook bezig met het opzetten van onderzoek, legt contacten met binnen- en buitenlandse organisaties en verzorgt de informatieverspreiding. Adviescommissies van onafhankelijke deskundigen beoordelen de projectaanvragen en adviseren over de toekenning.

Vanaf 2007 structureel € 6.5 miljoen per jaar waarvan ca. € 5 miljoen voor digitalisering collecties en € 1,5 miljoen voor bureaukosten en opslag.

Digitale Collectie (2012 - juni 2015)

Digitale Collectie brengt als landelijke aggregator digitale cultureel erfgoedcollecties van Nederland op één plek samen. Deze collecties kunnen vervolgens weer gebruikt worden in diverse innovatieve toepassingen, zoals virtuele tentoonstellingen, wetenschappelijk onderzoek, digitale leermiddelen en toeristische applicaties. Tevens vergroot Digitale Collectie de internationale zichtbaarheid van Nederlands erfgoed door collecties door te zetten naar Europeana.

Partners in het project zijn Digitaal Erfgoed Nederland, de Koninklijke Bibliotheek, het Nationaal Archief, de Rijksdienst Cultureel Erfgoed en het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid. Het project wordt gefinancierd door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, als uitwerking van het in 2007 ontwikkelde programma Nederlands Erfgoed Digitaal.

Digitale Collectie biedt Nederlandse erfgoed-instellingen de infrastructuur in de vorm van een Nationale Aggregator om gemeenschappelijk hun gedigitaliseerde collecties toegankelijk te maken. De erfgoedinstellingen blijven zelf verantwoordelijk voor de digitalisering en de online presentatie. De aggregator biedt hen evenwel een duidelijke standaard en mogelijkheid voor de aansluiting van hun digitale collecties op andere nationale en internationale diensten en voorzieningen, binnen én buiten de erfgoedsector.

Budget voor de projectperiode 2012-2015: € 578.464.

Vlaanderen

Flandrica.be (2009 - heden)

Flandrica is een project van de Vlaamse Erfgoed-bibliotheek waarin zes Vlaamse erfgoedbibliotheken samenwerken. Flandrica.be is een portaalsite voor integraal gedigitaliseerd materiaal uit deze Vlaamse erfgoedbibliotheken. Het corpus bestaat uit 'Flandrica', publicaties geproduceerd in Vlaanderen of handelend over Vlaanderen, en unica uit het Vlaams patrimonium zoals handschriften. Het gedigitaliseerde materiaal bevat scans van geschriften en historische documenten. Het gaat om een online collectie van 425 stuks op het moment van de lancering. Flandrica.be wordt regelmatig aangevuld met nieuw gedigitaliseerd materiaal van de zes partnerbibliotheken.

Flandrica.be wordt gefinancierd uit de structurele subsidie die de Vlaamse Erfgoedbibliotheek ontvangt van de Vlaamse gemeenschap en met bijdragen van de partnerbibliotheken. De partners zijn de Erfgoed-bibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen, de Universiteitsbibliotheek Antwerpen, de Openbare Bibliotheek Brugge, de Universiteitsbibliotheek Gent, de Provinciale Bibliotheek Limburg in Hasselt en de Universiteitsbibliotheek Leuven. Voor de ontwikkeling van Flandrica.be is een genetwerkte projectorganisatie ingericht, waarbij medewerkers uit de zes partner-bibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek bijdragen aan de verschillende werkpakketten.

De nadruk ligt in eerste instantie op visueel attractief of cultuurhistorisch interessant materiaal, dat ter beschikking wordt gesteld in hoogwaardige kwaliteit. De publicaties zijn vooralsnog niet full text doorzoek-baar. Het gedigitaliseerde materiaal wordt van contextuele informatie voorzien, onder andere via toelichtende beschrijvingen en thematische virtuele rondleidingen.

Voor de ontwikkeling van Flandrica.be in 2011-2012 heeft de Vlaamse Erfgoedbibliotheek 100.000 euro uitgetrokken. De aanzienlijke personeelskosten van de vzw en de partnerbibliotheken (naar schatting vier manjaar) is daarin niet opgenomen. De partners moesten bovendien zelf instaan voor het grootste deel van de digitaliseringskosten en voor de infrastructuur die nodig was om hun gedigitaliseerde werken te hosten. Tenslotte is de ICT-ontwikkeling pro bono uitgevoerd. De reële kostprijs ligt dus veel hoger.

De exploitatie komt jaarlijks op 4.500 euro voor de centrale infrastructuur, plus de personeels-, digitaliserings- en infrastructuurkosten van de betrokken organisaties.

Lukas - Art in Flanders (2006 - heden)

Lukasweb is in 2006 opgericht met als doel de ontsluiting van het Vlaamse culturele erfgoed voor het grote publiek, maar ook ten behoeve van de professionele exploitatie van de topstukken uit de Vlaamse musea. Lukas is een onlinebeeldenbank. De oprichting hiervan was een van de drie opdrachten binnen het Reproductiefonds van toenmalig Vlaams minister van Cultuur Bert Anciaux. Het vormt een digitaal platform voor het produceren en verspreiden van beelden van het culturele erfgoed uit Vlaanderen. In opdracht van musea of erfgoedorganisaties verzorgt Lukas het digitale beeldbeheer van (top) werken uit het Vlaamse kunsterfgoed.

Met het oog op de professionele afnemer zijn de hoge resolutiebeelden voor uiteenlopende toepassingen bruikbaar. Via een interactieve module kunnen eenduidig de gebruiksrechten op de beelden opgevraagd en besteld worden. Met het centraliseren en presenteren van de collecties uit het Vlaamse kunsterfgoed biedt Lukas een meerwaarde over de grenzen van musea en erfgoedinstellingen heen. Het aanbieden van 'Print on demand' is daarbij een actuele tool voor de kunstliefhebber in het bijzonder.

Er is geen financiële opgave ontvangen.

Erfgoedinzicht (2014 - heden)

Met Erfgoedinzicht.be willen de provincies Oost- en West-Vlaanderen het erfgoed in die provincies virtueel toegankelijk maken voor een breed publiek. Het erfgoed wordt thematisch aangeboden en de website biedt in samenwerking met CultuurNet Vlaanderen een overzicht van erfgoedevenementen in Oost- en West-Vlaanderen.

Beide provincies willen het erfgoed in kaart brengen en de fysieke zorg voor het erfgoed stimuleren. Erfgoedinzicht.be is één van de instrumenten van de

interprovinciale depotwerking, naast het beheersysteem voor de veilige opslag van erfgoedgerelateerde bestanden en de centrale databank met gebruiksvriendelijke invoermodules voor de gestandaardiseerde beschrijving en het optimaal beheer van erfgoedcollecties. Het *Invulboek - Handleiding bij digitale collectie- en objectregistratie*. (een resultaat van het samenwerkingsverband van de musea in Oost-Vlaanderen (MovE, Musea Oost-Vlaanderen in Evolutie) staat online via www.museuminzicht.be en wordt als richtlijn bij registratie gebruikt door de instellingen die aangesloten zijn bij Erfgoedinzicht. De website Museuminzicht wordt afgebouwd in 2015, het invulboek zal in de toekomst (2016) toegankelijk gemaakt worden via www.depotwijzer.be.

Erfgoedinzicht.be heeft als doel het netwerk van erfgoedhouders en -beheerders te versterken door de samenwerking te bevorderen en de uitwisseling van collectiegegevens en -stukken te vergemakkelijken.

Er is geen financiële opgave ontvangen.

Erfgoedplus.be (2009 - heden)

Erfgoedplus.be is een website en een aggregator van cultureel erfgoed in Limburg en Vlaams-Brabant. De provincies Limburg en Vlaams-Brabant en de stad Leuven werken hiervoor samen met allerlei erfgoedbeherende organisaties: musea, verenigingen, kerkfabrieken, bewaarbibliotheken, heemkundige kringen, etc. Het aantal beschreven objecten groeit en ook de erfgoedcollecties worden gevarieerder. Erfgoedplus.be wil informatie aanbieden over een brede waaier aan erfgoed: zowel roerend als onroerend en immaterieel erfgoed. Erfgoedplus.be werkt hiervoor samen met een toenemend aantal partners.

Erfgoedplus.be heeft speciale aandacht voor het lokale erfgoed, door het aanbieden van professionele instrumenten, standaarden en ondersteuning aan de erfgoedbeheerders op een laagdrempelige manier. Daardoor kan het collecties en erfgoed zichtbaar maken die anders nooit aan bod zouden komen. Erfgoedplus.be is opgebouwd volgens de meest actuele technische ontwikkelingen voor het ‘semantisch web’ en ‘linked data’.

De jaarlijkse kosten voor onderhoud, hosting en doorontwikkeling bedragen gemiddeld € 160.000, kosten voor personeel en netwerkfunctie gemiddeld per jaar € 170.000.

Vlaamse Kunstcollectie (2004 - heden)

De Vlaamse Kunstcollectie (VKC) is een samenwerkingsverband van drie kunsthistorische musea van Vlaanderen: het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, het Groeningemuseum Brugge en het Museum voor Schone Kunsten Gent. Samen bieden zij een overzicht van de kunstproductie in de Zuidelijke Nederlanden en België, van de middeleeuwen tot de twintigste eeuw, in een internationale context.

Naast de jaarlijkse werkingssubsidies van de Vlaamse Gemeenschap ging de VKC ook partnerships met andere organisaties aan, onder meer met andere musea met relevante collecties en met CODART, een internationaal netwerk van museumcurators op het gebied van Vlaamse en Nederlandse kunst. Verder zijn ook de stadsbesturen van Gent en Brugge bij de samenwerking betrokken als bevoegde overheden voor resp. het MSKG en het Groenigemuseum. De stad Gent voorziet bovendien in de huisvesting van de VKC.

De drie musea streven binnen de samenwerking tot een aanvullend en op elkaar afgestemd collectiebeleid: zowel op het vlak van collectiebeheer als op het vlak van collectieverwerving, -onderzoek en -presentatie. Door de krachten te bundelen en door expertise-uitwisseling willen de musea dit erfgoed op een meer duurzame en kwaliteitsvolle manier beheren en de internationale uitstraling ervan vergroten. Bovendien streeft de Vlaamse Kunstcollectie ernaar een knooppunt van netwerking en expertisevorming te zijn in de culturele erfgoedsector.

Jaarlijkse werkingssubsidie gemiddeld circa € 140.000, waarvan aandeel digitalisering gemiddeld 30%.

Samenwerking Vlaanderen - Nederland

AAT-Ned (1994 - heden)

De AAT (Art and Architecture Thesaurus) is een internationaal erkende standaardthesaurus die door het Getty Research Institute is ontwikkeld. Het is van oorsprong een Engelstalige thesaurus maar wordt momenteel in meerdere talen vertaald, o.a. in het Nederlands. De Nederlandstalige AAT (AAT-Ned) is een vertaling en bewerking van de Engelstalige AAT. In Nederland en België is Bureau AAT verantwoordelijk voor de beschikbaarstelling van de AAT-Ned.

Als erfgoedcollecties worden beschreven met behulp van standaardterminologie uit de AAT, dan zijn ze eenduidig raadpleegbaar, het vergemakkelijkt samenwerking en het bevordert collectiemobiliteit tussen erfgoedinstellingen. Dit geeft ook bijkomende mogelijkheden om de collecties te ontsluiten voor

anderstaligen, omdat de AAT ook vertaald is (al dan niet volledig) naar andere talen zoals Chinees, Spaans, Duits, Frans, etc.

Het Bureau AAT (bestaande uit een projectleider en een thesaurusmanager) is gehuisvest in Nederland in het RKD en wordt gefinancierd uit de reguliere begroting van het RKD. Voor België is de licentie belegd bij het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK-IRPA), vanuit het KIK-IRPA wordt de redactie gecoördineerd. Het KIK-IRPA is een Federale Wetenschappelijke Instelling voor wie de samenwerking met de andere bevoegdheidsniveaus heel belangrijk is.

Jaarlijks investeert het RKD € 60.000 uit eigen begroting in AAT-Ned.

SPECTRUM-N (2008 - heden)

SPECTRUM is een handleiding voor collectiemanagement. De handleiding is ontwikkeld voor én door museumprofessionals. Collections Trust in Londen startte met de ontwikkeling in 1994 en is de eigenaar van SPECTRUM.

SPECTRUM-N 1.0 is ontwikkeld in 2008. Dit is een Nederlandse vertaling die aangepast is met voor Nederland en voor Vlaanderen relevante wet- en regelgeving. De versie is in Vlaanderen uitgebracht door het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed FARO en in Nederland door de Stichting Landelijk Contact Museumconsulenten. Vanaf mei 2011 is de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de Nederlandse licentiehouder. In Vlaanderen is FARO licentiehouder.

De procedures zijn ook als stroomdiagrammen te downloaden. Hierdoor is de handleiding handzamer geworden en makkelijker te raadplegen. SPECTRUM is intussen in meer dan 40 landen het handboek voor collectiemanagement en wordt door meer dan 23.000 musea gebruikt.

De RCE heeft in 2012 € 10.000, in 2013 € 2.000 en in 2014 € 1.500 voor SPECTRUM-N begroot.

DBNL (1999 - heden)

De Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren is een website over de Nederlandse literatuur, taal en cultuurgeschiedenis. De site bevat ruim 11.000 literaire teksten, secundaire literatuur en aanvullende informatie als biografieën, portretten en hyperlinks, naast een groot aantal studies en primaire bronnen op het brede terrein van de Nederlands(talig)e cultuurgeschiedenis.

De Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren is een initiatief van de Stichting DBNL, die in 1999 werd opgericht door de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. De Nederlandse Taalunie zorgt voor de financiering van de DBNL.
De Nederlandse Taalunie, de Koninklijke Bibliotheek Den Haag en de Vlaamse Erfgoedbibliotheek hebben in 2014 een akkoord gesloten om de DBNL onder te brengen bij de KB. De verantwoordelijkheid voor de DBNL-collectie en de DBNL-website ligt tot en met 2014 bij de Stichting Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren, de KB neemt vanaf 2015 deze taken van de Stichting over. Het beleid wordt voortaan uitgezet door een Commissie die bestaat uit de Vlaamse Erfgoedbibliotheek, de KB Den Haag en de Nederlandse Taalunie. De Taalunie zorgt voor de financiering.

Basissubsidie voor 2015-2017: € 800.000.

TST-Centrale (2004 - heden)

De TST-Centrale is een Nederlands-Vlaamse dienst voor opslag, onderhoud en distributie van digitale Nederlandstalige taalmaterialen. Zij is 10 jaar geleden opgericht door de Nederlandse Taalunie als platform voor het beheer, behoud en onderhoud van taal- en spraaktechnologische materialen. Materialen in de TST-Centrale zijn bijvoorbeeld resultaten uit subsidieprogramma's zoals STEVIN, zijn samengesteld in het kader van een promotieonderzoek of worden ontwikkeld door organisaties zoals het Instituut voor Nederlandse Lexicologie. De TST-Centrale verzamelt en beheert deze producten en stelt ze beschikbaar voor hergebruik in onderwijs, onderzoek en ontwikkeling.

De TST-Centrale wordt gefinancierd door de Nederlandse Taalunie.

Het budget bedraagt € 450.000 per jaar afkomstig uit subsidie (incl. salarissen, kantoorkosten, uitbesteding van beheer en onderhoud, etc.) en daarnaast inkomsten uit projectgeld (momenteel ongeveer € 60.000 per jaar van EWI-Vlaanderen voor CLARIN) en licenties voor commercieel gebruik (gemiddeld € 25.000 per jaar).

Hoofdstuk 2

De belangrijkste lessen

De projecten die in het kader van dit onderzoek bevraagd zijn, hebben een uiteenlopend karakter. Enkele projecten zijn begrensd in tijd (Erfgoed van de Oorlog, Beelden voor de Toekomst, Digitale Collectie). Meerdere projecten kennen een langere doorlooptijd en leveren infrastructurele diensten, zoals Erfgoedplus.be, Erfgoedinzicht.be, Vlaamse Kunstcollectie, Metamorfoze, TST-Centrale of de DBNL. Projecten zoals AAT-Ned en Spectrum-N vormen een andere categorie, namelijk digitaal beschikbare producten die erfgoedbeheer en digitale ontsluiting ondersteunen.

Bij projecten die ondersteund worden door de Vlaamse overheid hangt de voortzetting ervan samen met de beoordeling van meerjarenbeleidsplannen in relatie tot het meerjarige Cultureel-erfgoeddecreet. Iedere 4 jaren worden de projecten beoordeeld. Verder krijgt Vlaanderen te maken met een ingrijpende bezuiniging die opgelegd wordt door de Vlaamse overheid. Eind september 2014 heeft de Vlaamse minister van Cultuur, Media en Jeugd de omvang van de bezuinigingsmaatregelen bekend gemaakt. De invulling van de besparingen en de consequenties daarvan voor de erfgoedinstellingen zijn op het moment van opstellen van dit rapport niet bekend. De onzekerheid over de bezuinigingen is in alle interviews over de Vlaamse projecten aan de orde geweest.

Uit de gesprekken zijn algemene lessen gedestilleerd die nuttig kunnen zijn bij het formuleren van nieuwe projecten en/of het evalueren van overheidsbeleid op het gebied van digitaal erfgoed. Iedere les is voorzien van een korte toelichting en wordt geïllustreerd door een of meer voorbeelden.

De lessen zijn geldig voor het merendeel van de 14 projecten.

1. Continuïteit

Achtergrond

Alle 14 projecten hebben digitale producten en/of diensten opgeleverd. Veel projecten zijn zichtbaar door een website waarop digitaal erfgoed gepresenteerd wordt. De focus binnen de opzet van de projecten is gericht op het opleveren van eindresultaten binnen een afgebakende periode en met een vastgesteld budget, zoals een website, een database of een digitale dienst. Projectplannen richtten zich op de financiering en uitvoering van eenmalige inspanningen die tot die afgebakende eindresultaten moeten leiden.

De projecten hebben altijd een duidelijk begin en eind, terwijl dat van de opgeleverde projectresultaten zelf niet gezegd kan worden. Zo vereist een website of een database altijd structureel onderhoud op langere termijn, bijvoorbeeld door het voortdurend

actualiseren van webpagina's of het verbeteren en aanvullen van de inhoud van de database. De inspanningen en kosten blijven doorlopen, terwijl de projectfinanciering (al lang) gestopt is. De projecten worden digitaal niet meer ondersteund en krijgen ook geen intellectuele input meer. Deze problematiek wordt in vrijwel alle projecten benoemd.

De organisatorische duurzaamheid staat tegenwoordig meer en meer centraal waardoor er in projectplannen wel aandacht besteed wordt aan de overdracht van het beheer en onderhoud van bijvoorbeeld een portal of website aan de staande organisatie. Binnen de projectmatige financiering is echter geen ruimte voor financiële dekking op de lange termijn terwijl deze structurele kosten vaak geen plaats krijgen in de reguliere exploitatiebegroting van de projecteigenaren.

LES

Financiering van digitaal erfgoed heeft vooral een tijdelijk en projectmatig karakter. Projectresultaten blijven personele en financiële inspanningen vragen. Zonder voortdurende zorg voor het opgeleverde product blijft de digitale ondersteuning beperkt, stopt verdere intellectuele input en verouderen de resultaten.

Casus

De database met de uitkomsten van MusIP is vier jaar geleden opgenomen in de museale aggregator Digitale Museale Collectie Nederland (DiMCoN). De inhoud van de MusIP-database kan om technische redenen niet geactualiseerd worden waardoor de kans groter wordt dat de informatie over de deelcollecties verouderd raakt. De MusIP-data is bovendien nog niet optimaal toegankelijk in DiMCoN; nog niet alle conversiefouten zijn hersteld. Het projectresultaat van MusIP blijft dus nog gebruikt worden (onder meer voor DiMCoN en de Erfgoedmonitor), terwijl het structurele onderhoud en de actualisering van de gegevens onvoldoende gewaarborgd is.

2. Projectaanvraag en -beoordeling

Achtergrond

Alle projecten die in dit onderzoek zijn betrokken, hebben een subsidieaanvraag of (meerjaren) beleidsplan moeten indienen om toestemming (en financiering) te krijgen voor de start van het project. Vaak is er concurrentie tussen indieners van projecten omdat het aantal aanvragen groter is dan het totaal beschikbare budget. Subsidiegevers kunnen dus kiezen en projectvoorstellen kunnen sneuvelen. In de interviews is regelmatig aangegeven dat de verleiding groot is om de prestaties en projectresultaten zo rooskleurig mogelijk af te schilderen, in de hoop op een positieve beoordeling van de projectaanvraag. Hierbij wordt de realiteit soms uit het oog verloren en worden toezeggingen gedaan om het voorstel zo aantrekkelijk mogelijk te maken in de ogen van de beoordelaars.

Zo krijgen veel projecten extra innovatieve, vernieuwende componenten en bestrijken ze een heel complex aan doelstellingen. Experimenten zijn binnen die projectplannen vaak onvoldoende als experiment benoemd en mogen vervolgens niet mislukken omdat ze als deelproject ('deliverable') tot een succesvol resultaat moeten leiden.

De ervaring leert dat een project met een beperkt aantal realistische doelstellingen vaak door subsidiegevers (en de politiek) niet aantrekkelijk genoeg gevonden wordt en dat daardoor ook het beleid meewerkt aan het formuleren van te ambitieuze en weinig realistische projectdoelstellingen.

LES

Aanvragers van subsidies schetsen regelmatig een te rooskleurig beeld van de projectdoelstellingen. Beoordelaars van projectvoorstellen vinden realistisch geformuleerde projecten vaak minder aantrekkelijk en kiezen voor de meest ambitieuze en innovatief ogende projecten.

Casus

Bij de voorbereiding van het project Beelden voor de Toekomst is een uitgebreid onderzoek gedaan naar de terugverdien- en inverdienmogelijkheden. Dit onderzoek is uitgevoerd door de Stichting voor Economisch Onderzoek

(SEO) en gold destijds als baanbrekend en vernieuwend. Subsidiegevers en politici waren onder de indruk van de potentie van Beelden voor de Toekomst.

SEO heeft doorgerekend wat de maatschappelijke en economische waarde zou kunnen zijn van het gedigitaliseerde materiaal. Dit resulteerde in een begroting van 154 miljoen euro die voor circa 30% gedekt werd door inverdienen en terugverdienen.

Een belangrijke aanname was dat het gedigitaliseerde materiaal in hoge resolutie beschikbaar kon komen voor commercieel hergebruik. Met de beperkende auteursrechten was weinig rekening gehouden. Ook is de belangstelling van bijvoorbeeld uitgevers overschat. Verschillende deelprojecten waren niet succesvol omdat er geen belangstelling was voor de producten. De aannames in het onderzoek van SEO bleken te rooskleurig en niet realistisch. Rond 2010/2011 kreeg Beelden voor de Toekomst te maken met een drastische bijstelling van de projectdoelen. De inverdienverplichting werd niet gehaald, er ontstond een begrotingstekort van circa 30 miljoen. De doelstellingen werden bijgesteld, een deel van de projectmedewerkers werd ontslagen en het project kon met gewijzigde doelstellingen doorgaan.

3. Visie en strategie

Achtergrond

In de gesprekken is meermalen een beeld geschetst van bestuurders en subsidiegevers die vooral de eigen zichtbaarheid en eigen successen nastreven en daardoor grote invloed uitoefenen op de inhoud en uitkomsten van een digitaal erfgoedproject. Dit leidt vaak tot projecten die snelle, korte termijn successen nastreven. Risico hiervan is dat argumenten voor minder kostbare, efficiëntere of al bewezen oplossingen niet gehoord worden. Als gevolg daarvan gaat het projectgeld op aan de realisering van bijvoorbeeld een website terwijl voor de onderliggende technische en organisatorische infrastructuur en de kwaliteit van de inhoud nauwelijks aandacht kan zijn. Dit fenomeen komt in Nederland en Vlaanderen in alle lagen van de overheid en politiek voor.

Bij de gebruikers van de overheidssubsidies voor digitaal erfgoed is grote behoefte aan een lange termijn visie en strategische uitgangspunten. Erfgoedinstellingen hebben een punt aan de horizon nodig zodat zij de routes naar dat eindpunt kunnen gaan uitstippelen. Projecten kunnen dan binnen dat langetermijnkader geformuleerd worden, doelstellingen van projecten kunnen steeds getoetst worden aan die lange termijn visie. De concrete invulling van de korte termijn is vervolgens de verantwoordelijkheid van de instellingen.

LES

Uitvoerders van projecten op het gebied van digitaal erfgoed hebben behoefte aan een langetermijnvisie op en strategische uitgangspunten voor digitalisering. Overheid, politiek en projectuitvoerders richten zich regelmatig op eigen doelstellingen, willen daarin uniek zijn en beperken daarmee de kansen van hergebruik van bewezen oplossingen.

Casus

In de meeste gesprekken is stilgestaan bij de verschillen in het overheidsbeleid op het gebied van digitaal erfgoed tussen Nederland en Vlaanderen. In Nederland is bij het Ministerie van OCW sinds 2013 een regisseur digitaal erfgoed aangesteld. Deze heeft de opdracht om in samenwerking met het erfgoedveld een langetermijnvisie (routekaart) op te stellen voor het digitaal erfgoed. Vanuit het veld wordt veel verwacht van dit richtinggevende beleid op de langere termijn.

In Vlaanderen kijkt het erfgoedveld met spanning naar de opdracht van het VIAA (Vlaams Instituut voor Archivering) in relatie tot de 2-jarige subsidie die op dit moment bekend is als dekking voor de begroting van het VIAA. Een van taken van het VIAA is de duurzame opslag van digitaal erfgoed. Zo'n taak overstijgt het tweejarige subsidieperspectief. De erfgoedinstellingen vragen zich nu af hoe zij hun beleid kunnen afstemmen op dat

van een overkoepelend instituut waarvan de taken op langere termijn nog niet duidelijk zijn.

4. Omgeving verandert, project niet

Achtergrond

De meeste projecten worden beoordeeld op basis van 'deliverables'. Vaak zijn die al vroeg in de definitiefase van het project bedacht en geformuleerd, inclusief aannames voor de toetsing (bijvoorbeeld inverdien-effecten, aantal pageviews, aantallen gedigitaliseerd materiaal). De digitale werkelijkheid verandert snel terwijl de projectdoelstellingen daar niet tussentijds op aangepast worden. Uit de ervaringen in de projecten blijkt dat een te statische methodiek voor afrekening en de bijbehorende criteria niet meer toereikend zijn voor het beoordelen van projecten op het gebied van digitale diensten.

In de gesprekken werd regelmatig een vergelijking gemaakt met de wijze waarop software ontwikkeld wordt. Vroeger werd software gemaakt op basis van een set aan vooraf opgestelde eisen. De programmeur ging aan het werk en bij oplevering werd de software getoetst aan deze vooraf opgestelde eisen. Vaak leverde dit een teleurstellend resultaat op omdat voortschrijdend inzicht niet tot het bijstellen van eisen en het aanpassen van de vraag leidde. Tegenwoordig wordt veel flexibeler gewerkt, in een serie van opeenvolgende korte tussensprints wordt een softwareproduct opgeleverd. Hierdoor kan optimaal ingespeeld worden op relevante ontwikkelingen. Het eindproduct is geen verrassing en blijft steeds passen bij de verwachtingen van de opdrachtgever.

Vooral bij projecten met een langere doorlooptijd komt het regelmatig voor dat de uiteindelijke resultaten niet meer passen bij de bijgestelde verwachtingen en eisen. Het gat tussen de start en de oplevering van een project is te groot, zeker omdat de digitale wereld snel verandert. Veel projecten spraken de wens uit om deze voortdurende ontwikkeling mee te kunnen nemen in de projectopzet en -afrekening. De huidige projectstructuren kunnen meer flexibel gemaakt worden, inclusief de toetsing. Hierdoor blijft het project goed passen in een voortdurend veranderende (digitale) werkelijkheid.

LES

Resultaten van projecten passen vaak niet meer bij de aan het begin opgestelde verwachtingen en eisen. Het gat tussen de start en de oplevering van een digitaal erfgoedproject is te groot, zeker omdat de digitale wereld snel evolueert.

Casus

De bijstellingen in het project Beelden voor de Toekomst heeft ook positieve gevolgen gehad. Zo is er een deelproject geformuleerd rondom zogenoemde collectieparels. Dat is een selectie van topstukken, bijvoorbeeld de fragmenten met Annie M.G. Schmidt, waaraan veel aandacht besteed wordt om het materiaal (binnen de grenzen van de auteursrechten) te laten gebruiken. Er wordt vooral gemeten op de mate van hergebruik, bijvoorbeeld in artikelen. In welk soort media wordt het materiaal hergebruikt, wat wordt er dan mee gedaan en hoe ziet het hergebruik er precies uit? Het gaat dus om een meer kwalitatieve dan kwantitatieve meting.

Het provinciale platform Erfgoedplus.be wordt doorontwikkeld mede op vraag van de contentleveranciers. Afhankelijk van de aard van het aangeleverde materiaal worden de technische infrastructuur en de functionaliteiten van het platform aangepast. Dit moet natuurlijk passen binnen de financiële kaders van het project. Ook nieuwe ontwikkelingen rondom bijvoorbeeld linked data worden voortdurend verwerkt in de technische infrastructuur. Op deze manier streeft men ernaar om het platform technisch en inhoudelijk steeds up-to-date te houden.

5. Collectieve afstemming

Achtergrond

Van een aantal onderwerpen is in de gesprekken aangegeven dat deze zo omvangrijk en complex zijn dat oplossingen op een hoger niveau gezocht moeten worden. Dit kan in de vorm van nationale of soms ook internationale samenwerking. Zo loopt men in

projecten waarin veel met auteursrechtelijk beschermd materiaal wordt gewerkt, tegen de grenzen van de wettelijke mogelijkheden aan. Brede en open beschikbaarheid van beeld en informatie is lang niet altijd mogelijk doordat regelgeving publicatie en/of herbewerking verhindert.

Zowel in Vlaanderen als in Nederland krijgt auteursrecht de nodige aandacht. In Vlaanderen stelden het Samenwerkingsverband Auteursrecht en Samenleving (SA&S) en de Gebruikersgroep cultureel erfgoed en auteursrecht een memorandum op met het oog op de regionale, federale en Europese verkiezingen in mei 2014. In dit memorandum is een aantal voorstellen uitgewerkt om het auteursrecht aan te passen aan de digitale samenleving en om een evenwicht te bereiken tussen de rechten van de gebruikers enerzijds en van de rechthebbenden anderzijds.

In Nederland leveren vooral Kennisland en FOBID een bijdrage aan de modernisering van het auteursrecht in Europa en de bijzondere belangen van publieke erfgoedinstellingen daarbij. IPR is een onderwerp dat de kennis en invloed van individuele instellingen en/of projecten te boven gaat. In de gesprekken is regelmatig de behoefte geuit aan (inter)nationale samenwerking rondom dit soort thema's om op Europees niveau een stem te kunnen hebben in de ontwikkeling van een moderner auteursrecht dat beter past bij de digitale samenleving.

Ook toepassingen op het gebied van semantiek, meertaligheid en linked data vragen een aanpak die de grenzen van instellingen en van landen kan overstijgen. De Art & Architecture Thesaurus (AAT), is een thesaurus voor cultuur- en erfgoedterminologie van het Amerikaanse Getty Research Institute (GRI). Deze thesaurus wordt wereldwijd toegepast voor het toegankelijk maken van cultureel erfgoed: niet alleen voor kunst- en architectuurcollecties, maar ook voor collecties op het gebied van kunstnijverheid, archeologie, archiefmaterialen en materiële cultuur. Het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie in Nederland en het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium in België werken samen aan de vertaling van de AAT.

LES

Problematiek rondom erfgoedbrede dossiers, zoals auteursrechten, meertaligheid en thesauri, vraagt om een collectieve afstemming op nationaal en internationaal vlak. In Europees verband kunnen met name de overheden een belangrijke rol spelen.

Casus

In het kader van het AAT-Ned project is een werkverdeling gemaakt tussen Nederland en Vlaanderen: het RKD huisvest het Bureau AAT, met een projectleider en een thesaurusbeheerder. De contacten met het Getty Institute worden vanuit het Bureau onderhouden. In Vlaanderen is het KIK-IRPA het aanspreekpunt voor de AAT. Tijdens de doorstart van het AAT-Ned project werd er in Vlaanderen geen instelling gevonden die op hetzelfde niveau werkte als het RKD, waardoor het KIK deze rol op zich nam, ook gezien de betrokkenheid van het KIK-IRPA bij de vertaling sinds het begin. Samen met de Vlaamse erfgoedsector wordt in Vlaanderen de redactieraad georganiseerd de redactieraad die bestaat uit Vlaamse en Nederlandse specialisten. Aanvullingen op de thesaurus worden door deze redactieraad gecoördineerd.

In het kader van het AAT-Ned-project was in Vlaanderen samenwerking ontstaan om de thesaurus van de Antwerpse Musea te verbinden aan de thesaurus van MovE. Deze Am-MovE thesaurus werd vervolgens bijna volledig opgenomen in de AAT-Ned.

6. Vaardigheden en kennis

Achtergrond

Erfgoedinstellingen, leveranciers van software en de overheid hebben problemen om gekwalificeerd personeel te werven met voldoende kennis op het snijvlak van ICT en cultureel erfgoed. Sommige vacatures kunnen niet vervuld worden door gebrek aan geschikte kandidaten. Bijkomende zorg is het voortdurend op peil moeten houden van het kennisniveau van het zittende personeel. Het risico van het gebrek aan dit soort ICT-specialisten is dat besluitvorming in projecten op grond van onvoldoende inhoudelijke kennis tot stand komt. Hierdoor kan het bijvoorbeeld voorkomen dat ontsluitingsprojecten worden stopgezet omdat 'Google de vindbaarheid van het erfgoed toch prima kan regelen'. Uit de gesprekken bleek dat het vanuit de projecten veel moeite kost om aan subsidiegevers duidelijk te maken dat het digitaal toegankelijk maken

van erfgoed voorlopig nog tijdrovend is en dat bijvoorbeeld het eenvoudig automatisch aan elkaar koppelen van digitale trefwoordenlijsten en bestanden tot enorme vervuiling in zoekresultaten zal leiden. Vooral leken kennen aan ICT bijna magische kwaliteiten toe waardoor onbedoeld hoge verwachtingen ontstaan die zonder de juiste inhoudelijke argumenten lastig bij te stellen zijn.

Een ander aspect van het gebrek aan kennis en vaardigheden betreft de aansturing van het functioneel applicatiebeheer. In erfgoedinstellingen zijn medewerkers verantwoordelijk voor het functioneel en technisch applicatiebeheer van softwareproducten, bijvoorbeeld het collectie management systeem of de website. Deze medewerkers vervullen vaak de functie van applicatiebeheerder. Een risico is dat deze applicatiebeheerders in het vacuüm stappen dat ontstaat bij gebrek aan voldoende ondersteuning door de leverancier en zelf een deel van de softwareontwikkeling voor hun rekening gaan nemen. Door een gebrek aan kennis bij het management is het lastig om de technische projectmedewerkers op inhoud aan te sturen en scherp onderscheid te maken in de verantwoordelijkheden van leveranciers en klanten. De aansturing wordt verder bemoeilijkt door uiteenlopende lokale variëteiten bij implementaties. Hierdoor houden erfgoedinstellingen zich soms vooral bezig met applicatieontwikkeling in functie van de leverancier en minder met het minstens zo noodzakelijke onderhoud van de digitale data (standaardisering van terminologie, duurzaamheid van de data, koppeling met externe bronnen, etc.) in functie van de eigen instelling.

LES

Het gebrek aan ICT-vaardigheden en kennis speelt in alle lagen van organisaties (directies, management, medewerkers). Ook beleidsmakers en politici hebben vaak onvoldoende inzicht in ICT. Opdrachtgevers en uitvoerders van digitaalerfgoedprojecten zijn door een gebrek aan kennis niet goed in staat om de juiste vragen te stellen en sturing te geven aan digitaalerfgoedprojecten. Bij gebrek aan ICT-kennis nemen buitenstaanders fundamentele besluiten op basis van een versimpelde voorstelling van zaken.

Casus

De Vlaamse Kunstcollectie zocht langere tijd naar een geschikte databeheerder. Er is volgens de coördinator van de VKC een groeiende behoefte aan gekwalificeerd personeel dat op het snijvlak van ICT en domeinspecifieke kennis (in dit geval musea) werkzaam kan zijn. Zulk personeel is echter schaars. In Vlaanderen zijn geen opleidingen die dit type medewerkers opleiden, in Nederland zou de Reinwardt Academie het juiste personeel moeten kunnen afleveren.

Een ander voorbeeld betreft het gebrek aan ICT-kennis op managementniveau. Dit gebrek aan kennis had tot gevolg dat een manager van een erfgoedinstelling tijdens een digitaal erfgoedconferentie de kracht van Google als zoekmachine propageerde en weinig waarde hechtte aan 'ouderwetse' terminologiebronnen en tijdrovende instrumenten als thesauri. Daarentegen presenteert de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de ontwikkeling van thesauri in open data als essentieel onderdeel van een linked data infrastructuur.

7. De business case van digitaal erfgoed

Achtergrond

In Nederland heeft BMICE (een samenwerking tussen DEN, Kennisland en OCW) in 2009 het business-modelcanvas van Alex Osterwalder geïntroduceerd. Er bestaat een veelheid aan theoretische business-modellen, het canvas is intussen in de erfgoedsector een van de meest gebruikte modellen geworden. De kracht van dit model is dat projecten in een vroegtijdig stadium gestructureerd nadenken over de inspanningen, opbrengsten en toegevoegde waarde van projecten in relatie tot de resources (niet alleen financieel, maar ook organisatorisch) die daarvoor nodig zijn. Het toepassen van businessmodellen is in Vlaanderen nog behoorlijk onbekend. Uit de gesprekken bleek dat de dreigende Vlaamse bezuinigingen een meer zakelijke afwegingen tussen de kosten en opbrengsten van projecten pregnanter zal maken. In Nederland gebruiken steeds meer erfgoedinstellingen businessmodellen om de

toegevoegde waarde van projecten te kunnen benoemen. Zo krijgt men veel meer duidelijkheid over de opbrengsten in relatie tot de bronnen die nodig zijn voor het onderhoud van projectresultaten op langere termijn.

Over de inverdien- en terugverdieneffecten van digitaal erfgoed is sinds het project Beelden voor de Toekomst veel gezegd en geschreven. Een business case levert een genuanceerd beeld op van de potentie van een project zonder dat er onrealistische verwachtingen over verdienmodellen geschapen worden. Vaak hielp het nadenken over de toegevoegde waarde bij het duidelijk maken van het belang van die projecten. Die toegevoegde waarde zat vaak in immateriële baten en veel minder in materiële baten.

LES

Vanuit de overheid en de politiek wordt de noodzaak groter om de business case van digitaalerfgoedprojecten scherp te definiëren, vooral onder druk van de beperkte financiële middelen. In Vlaamse digitaal erfgoedprojecten maakt men nog weinig gebruik van business-modellen. In Nederland leveren organisaties als DEN en Kennisland als onafhankelijke expertisecentra een bijdrage aan (de methode voor) het formuleren van die business cases.

Casus

De TST-Centrale is 10 jaar geleden opgericht. Het motto van de TST-Centrale is samen te vatten in 'bundelen en benutten' van digitaal Nederlands. Tot 2013 was het project ondergebracht bij het Instituut voor Nederlandse Lexicologie in Leiden (INL). Daarna is de TST-Centrale verhuisd naar de Taalunie in Den Haag. Dit heeft gevolgen voor de positionering van de TST-Centrale als project binnen de Taalunie.
De medewerkers van de TST-Centrale hebben daarom een vertaling gemaakt van de eigen uitvoering en taken naar de strategie van de Taalunie. Hiervoor is onder meer gebruik gemaakt van het businessmodelcanvas. Daar is een extra toetsing aan toegevoegd in de vorm van een presentatie van het businessmodel aan een 'dragons den'.

Het concept van de TST-Centrale werd in een pitch gepresenteerd aan een groep belanghebbenden. Na de pitch beoordeelden zij de toegevoegde waarde van het project en gaven waardevolle input. Hierdoor is de maatschappelijke business case van de TST-Centrale duidelijker en ligt de focus van de werk-zaamheden meer op de producten waar de TST-Centrale uniek in is. Deze vorm van toetsing is zeer goed bevallen. Het bracht scherpte in het formuleren van de toegevoegde waarde van het project.
De overheid zou ook de rol van 'dragons den' kunnen nemen.

8. Standaarden

Achtergrond

Uit de interviews bleek een grote bekendheid met het fenomeen standaarden. DEN en PACKED spelen een wezenlijke rol in de kennisverspreiding en de voorlichting over het belang van het gebruik van standaarden voor digitaal erfgoed. Regelmatig werd gewezen op de expertise en tijd die nodig is om de (technische) standaarden te vertalen naar de praktijk binnen de instellingen. Het werken in professionele systemen (die bijvoorbeeld in de bibliotheeksector allemaal gebruik maken van de MARC-standaard) is overigens geen garantie voor een probleemloze uitwisseling van data. Zowel inhoudelijke opschoning van data als conversie van metadatastructuren (en mapping) zijn noodzakelijk om tot betekenisvolle samenvoeging van databestanden te komen.

Toepassing van standaarden vergt tijd en kennis, Op het gebied van standaarden zou de overheid vooral op resultaten moeten sturen, waarbij die resultaten op een juiste manier aan standaarden voldoen en daardoor duurzaam kunnen zijn. Toepassing van standaarden in de praktijk is niet rechtlijnig en eenduidig, vanuit instellingen wordt gevraagd om te kunnen werken binnen een bepaalde basisselectie van standaarden die in ieder geval compatibiliteit en uitwisselbaarheid van data garanderen. In het bepalen van de basisselectie kunnen DEN en PACKED een belangrijke rol spelen.

LES

Het toepassen van standaarden vergt tijd en kennis. In het algemeen groeit de kennis over het gebruik van standaarden en het belang

daarvan. Er bestaat een kloof tussen theorie en praktijk. Erfgoedinstellingen hebben behoefte aan praktische ondersteuning en zoeken daarbij naar een verantwoord gebruik van standaarden.

Casus

Flandrica is niet alleen een website met gedigitaliseerde topstukken uit de collecties van de zes partnerbibliotheken. Het project heeft een belangrijk aandeel in de expertisedeling tussen de deelnemers. Er waren bibliotheken die al ver waren op het gebied van digitalisering, maar er waren andere partners waarbij de digitalisering nog in de kinderschoenen stond.

Flandrica was een goede kapstok om alle partners op eenzelfde niveau te krijgen rondom de praktijk van digitalisering. Het uitwisselen van kennis over de toepassing van standaarden is daar een belangrijk aspect in geweest. Digitale duurzaamheid is nu een belangrijke kwestie, ook voor de Vlaamse overheid. Een onderzoek naar de stand van zaken op het gebied van digitalisering wees uit dat instellingen meer sturing verwachten in de toepassing van standaarden. Binnen het project Flandrica nemen de voorhoedespelers die rol op zich en helpen zo de instellingen die minder digitaliseringskennis hebben, verder op weg.

De ervaring binnen Flandrica leert dat het toepassen van standaarden geen vraag meer is, maar soms is het lastig om op een goed niveau te komen wegens tijdgebrek. Er worden daardoor pragmatische keuzes gemaakt.

9. Vrijblijvendheid samenwerking

Achtergrond

Contacten tussen Nederlandse en Vlaamse erfgoedinstellingen gaan vaak terug op persoonlijke, soms vriendschappelijke, contacten. De kennisuitwisseling en samenwerking die voortkomen uit dit soort contacten ontstaat op een bijna natuurlijke wijze. Een risico daarvan is dat de samenwerking vrijblijvend is en afhankelijk blijft van individuele contacten.

Samenwerking wordt ook steeds meer gezien als oplossing voor het aanpakken van gemeenschappelijke noden. Zo zou het budget van verschillende provincies samengevoegd kunnen worden om daarmee over een veel groter vlak een gezamenlijke infrastructuur voor een platform of portal neer te leggen. Het is gebleken dat de lastenboeken voor dergelijke provinciale platforms onderling niet heel veel verschillen. In de basis heeft iedereen dezelfde behoeften. De verschillen komen vooral tot uiting in bijvoorbeeld de vormgeving of specifieke toepassingen in de interface.

De praktijk blijkt weerbarstiger te zijn. Zo is landelijke samenwerking op provinciaal en lokaal niveau in Nederland en in Vlaanderen niet erg succesvol. In Vlaanderen wordt centrale regie extra bemoeilijkt door de verschillende bestuurs- en beleidslagen (stad, provincie, Vlaanderen). In de interviews is de behoefte uitgesproken dat DEN en PACKED niet alleen wijzen op het gebruik van standaarden en het toepassen van open source software ontwikkeling, maar ook meer kunnen gaan sturen op samenwerking.

In de interviews is aangegeven dat de meerwaarde van samenwerking niet in alle bestuurslagen en organisaties duidelijk is. Zo zijn er Vlaams-Nederlandse overlegvormen opgeheven omdat het de directies/leidinggevenden niet duidelijk was wat de meerwaarde van die internationale overleggen was. Men keek daarbij vooral naar de inspanningen die het overleg kostte en niet naar de opbrengsten.

Erfgoedinstellingen delen hun digitaal erfgoed meer en meer via portals en aggregatieplatforms, bijvoorbeeld via Erfgoedinzicht.be, Erfgoedplus.be of de Digitale Collectie. In Nederland en in Vlaanderen spelen daarbij veelal dezelfde vragen, bijvoorbeeld rondom het gebruik van (meertalige) thesauri of de zorg voor duurzame toegankelijkheid. Op dit gebied is er nog nauwelijks sprake van samenwerking en kennisdeling tussen Nederland en Vlaanderen.

LES

Samenwerking is nog vaak vrijblijvend of afhankelijk van persoonlijke contacten en wordt steeds belangrijker naarmate digitaal erfgoed meer gedeeld gaat worden. Samenwerkingsverbanden tussen Nederland en Vlaanderen kosten vanwege de afstand relatief meer tijd, de meerwaarde van deze internationale contacten wordt niet altijd erkend.

Casus

De vertaling van SPECTRUM uit het Engels naar het Nederlands is een samenwerking geweest tussen Vlaamse en Nederlandse instellingen waarbij het LCM en Culturele Biografie/ FARO een voortrekkersrol hebben gespeeld. De Vlaamse en Nederlandse museumconsulenten kenden elkaar al goed en dat heeft het vertaalproces bespoedigd. De eigenaar van SPECTRUM, Collections Trust in Engeland, heeft na een directiewisseling kunnen besluiten om de licenties voor de Vlaamse en Nederlandse versies voor een symbolische euro te verkopen aan FARO en de RCE. De afspraken over het gebruik van SPECTRUM en verdere ontwikkeling zijn vastgelegd in een overeenkomst. Tegenwoordig is er vanuit de beide licentiehouders individueel contact met Collections Trust, samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland in de verdere toepassing van SPECTRUM is (nog) niet verder ontwikkeld.

Op het gebied van provinciale portals is weinig sprake van samenwerking. Niet alle provincies zijn even ver in de ontwikkeling van een erfgoedwebsite, het zou voor de hand kunnen liggen dat provincies gebruik maken van elkaars ontwikkelingen en samenwerken in de uitbouw van dit soort digitale infrastructuren. Lastenboeken blijken weinig van elkaar te verschillen. Toch kan het voorkomen dat vanwege 20% verschil in eisen een generieke oplossing die al ontwikkeld is met publiek geld en voor 80% voldoet toch niet over-genomen wordt. Er is vervolgens geen mogelijkheid om in samenwerking en met gemeenschappelijk budget de ontbrekende 20% te realiseren.

10. Kennis over klant en markt

Achtergrond

De projecten kennen uiteenlopende doelgroepen. Veel projecten richten zich op de professionele collega's, eindgebruikers worden vaak omschreven als het algemene publiek. In weinig projecten is periodiek gebruikersonderzoek een wezenlijk onderwerp. Gebruikers komen wel ter sprake in de voorbereidingsfase van het projectplan of tijdens (tussentijdse) evaluatie van projectresultaten. Regelmatige toetsing van de wensen van gebruikers met het oog op tussentijdse bijstelling van de projectdoelstellingen wordt door weinig projecten uitgevoerd, de aannames en wijzigingen rondom behoeften van gebruikers worden in de looptijd van projecten nauwelijks actief gemonitord.

Sommige meerjarenprojecten kennen een verschuiving in doelgroepen. Een voor het algemeen publiek opgezette database blijkt in de praktijk vooral waarde te hebben voor de eigen erfgoedinstellingen en voor beleidsmakers die geïnteresseerd zijn in de aantallen per instelling van het gedigitaliseerde erfgoed. Het onderling delen van resultaten uit gebruikersonderzoek komt nauwelijks voor.

De eerder genoemde business modellen kunnen helpen bij het definiëren van doelgroepen en het verbinden van die doelgroepen aan digitale diensten en producten.

LES

Projectvoorstellen worden nog nauwelijks voor-afgegaan door gericht doelgroepenonderzoek. Inzicht in gebruikers wordt niet vaak verkregen door gebruikersonderzoek en periodiek klanten-onderzoek maakt geen deel uit van digitaal erfgoedprojecten.

Casus

In het kader van het voorbereiden van de besluitvorming over de toekomst van de DBNL is via de DBNL-website een gebruikersonderzoek uitgezet. Bijna 2400 personen hebben de vragenlijst ingevuld. Met de resultaten is informatie verzameld over de profielen van de verschillende gebruikersgroepen, de waardering van de website en de verbeterpunten. Het gebruikersonderzoek is voorbereid door een werkgroep die bestond uit vertegenwoordigers van de OB Brugge, de Vlaamse Erfgoedbibliotheek, Stichting DBNL en de KB.

De resultaten geven inzicht in de doelgroepen die de website gebruiken, hoe zij de website gebruiken, waarvoor, en hoe zij de functionaliteiten en onderdelen beoordelen. De werkgroep heeft de resultaten geanalyseerd en aanbevelingen geformuleerd voor het optimaliseren van www.dbnl.org.

11. Ketenafhankelijkheid

Achtergrond

Steeds meer digitaal erfgoedprojecten vormen een schakel in een (internationale) keten van informatiediensten of andere infrastructuren. De onderlinge afhankelijkheden tussen websites die gebruik maken van elkaars informatie blijft groeien. Zodra een van die schakels uitvalt of niet meer technisch en inhoudelijk onderhouden wordt, heeft dit gevolgen voor het functioneren van de andere schakels uit de keten.

In beleidsnota's over aggregatie wordt in dit verband over een ecosysteem gesproken. In de digitale strategie en de praktische uitwerking van projecten wordt nog onvoldoende op deze ketenafhankelijkheid ingespeeld.

LES

Digitaalerfgoedprojecten staan steeds minder op zichzelf maar vormen onderdeel van een keten of een ecosysteem. Deze ketenafhankelijkheid krijgt nog geen plaats in de digitale strategie van projecten.

Casus

Digitale Collectie Nederland is door het Ministerie van OCW aangewezen als het landelijke verzamelpunt (aggregator) voor alle erfgoeddomeinen (archieven, bibliotheken, musea, beeld en geluid). Er bestaan allerlei andere soorten van 'verzamelpunten', soms zijn die regionaal of thematisch gericht.

Een van de verst ontwikkelde Nederlandse regionale portals is Oneindig Noord-Holland. Er bestaan afspraken tussen de Digitale Collectie en Oneindig Noord-Holland over het uitwisselen van data. Oneindig Noord-Holland is een onafhankelijke stichting die op termijn zonder reguliere overheidsfinanciering zal moeten kunnen bestaan. In hoeverre dit haalbaar is, zal nog moeten blijken. De projectmatige financiering van de Digitale Collectie is zeker tot half 2015. Tussen beide projecten is intussen een behoorlijke mate van verbondenheid gegroeid, Oneindig Noord-Holland is afhankelijk van de landelijke aggregatie door de Digitale Collectie.

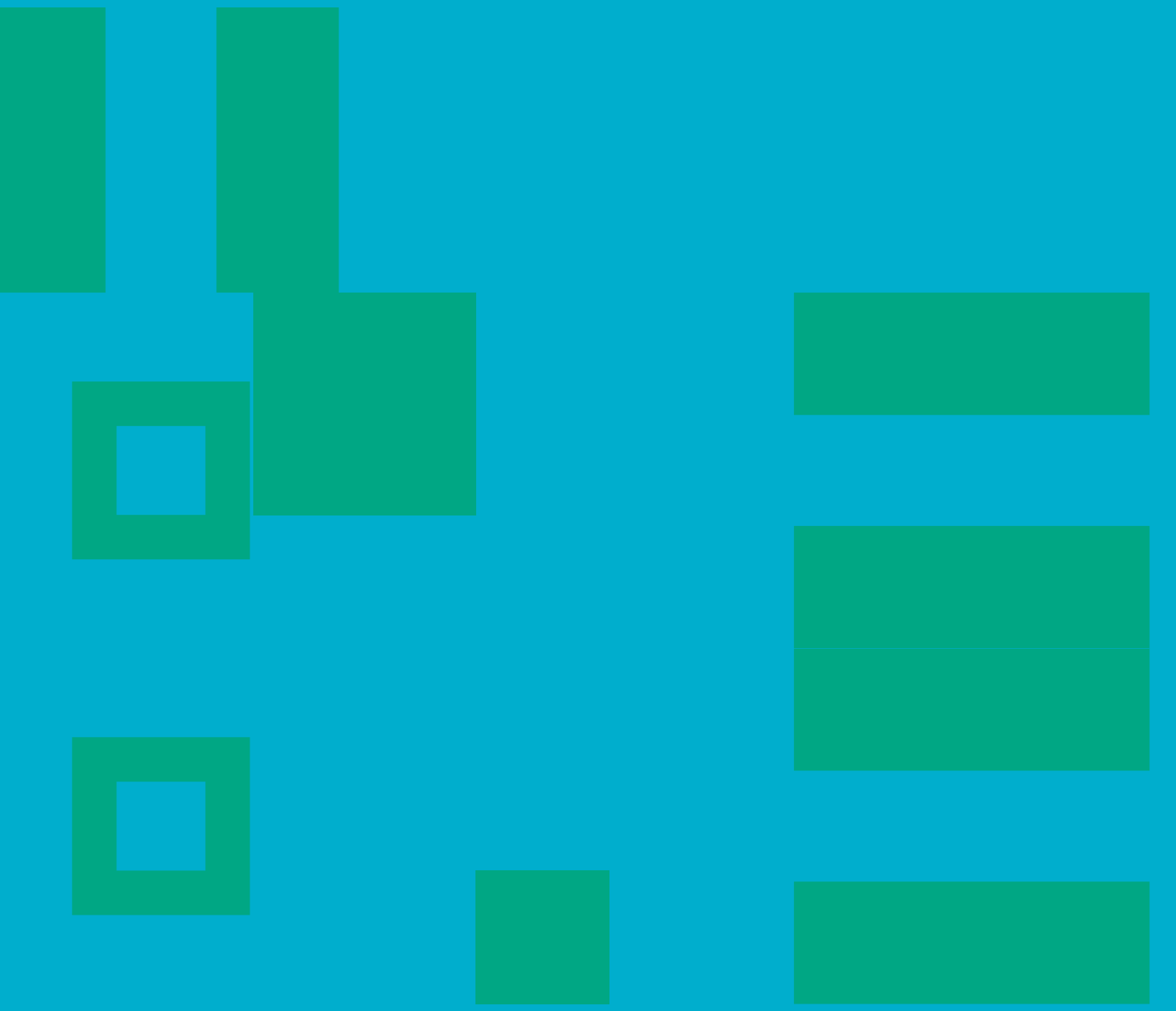

Hoofdstuk 3

Conclusies

Hieronder volgt een samenvatting van de bevindingen uit hoofdstuk 2.

De lessen kunnen in drie clusters gerangschikt worden:

1. Lessen rond visie en beleid

Zowel subsidieverstrekkers, overheden als uitvoerders van projecten hebben in de gesprekken gewezen op het belang van langere termijn visie op en strategische uitgangspunten voor digitalisering van erfgoed.

2. Lessen met betrekking tot het proces

Uit de interviews is gebleken dat het uitwisselen van ervaringen over de opzet en de uitvoering van projecten zinvol is. Op basis van de gesprekken konden algemeen geldende lessen ten aanzien van het proces rondom digitaalerfgoedprojecten afgeleid worden.

3. Lessen met betrekking tot de eindresultaten

De resultaten van de projecten zijn niet altijd vergelijkbaar. In het algemeen kunnen wel lessen getrokken worden over het duurzame onderhoud van eindresultaten. Dit geldt ook voor het bepalen van de toegevoegde waarde van digitaal erfgoed projecten.

Beleid en visie

1. Digitaal erfgoed projecten zijn vaak gericht op eigen zichtbaarheid en korte termijn succes: er is behoefte aan een langetermijnvisie op en strategische uitgangspunten voor digitalisering.
2. Problematiek rondom erfgoedbrede dossiers, zoals auteursrechten, meertaligheid en thesauri, vraagt om een collectieve afstemming op nationaal en internationaal vlak.
3. Gebrek aan ICT-kennis leidt tot besluitvorming op basis van een versimpelde voorstelling van zaken.
4. Digitaal erfgoedprojecten worden nog te weinig uitgewerkt als onderdeel van een samenhangend digitaal ecosysteem met sterke onderlinge afhankelijkheden.

Proces

5. Projectdoelstellingen worden vaak te rooskleurig en te ambitieus voorgesteld, ook omdat financiers realistisch geformuleerde projecten minder aantrekkelijk vinden.
6. Ondanks voortdurende technologische ontwikkelingen worden projecten na de start niet meer daarop aangepast.
7. Het nut van standaarden voor duurzame toegankelijkheid wordt algemeen onderkend, maar de praktische toepassing ervan is vaak nog moeilijk.
8. Samenwerking op nationaal niveau of in Nederlands-Vlaams verband is vaak vrijblijvend of afhankelijk van persoonlijke contacten.

Product

9. Financiering van digitaal erfgoed heeft vooral een tijdelijk en projectmatig karakter waardoor de duurzaamheid van de resultaten in gevaar is.
10. Het ontbreekt vaak aan een zakelijke afweging tussen kosten en opbrengsten in de vorm van een business case om de toegevoegde waarde van een project duidelijk te krijgen.
11. Doelgroepen worden nog nauwelijks onderzocht.

Het valt buiten de doelstelling van dit onderzoek om aanbevelingen te doen op grond van de lessen. Hieronder volgen enkele observaties.
Digitalisering in de erfgoedsector is nog altijd grotendeels afhankelijk van tijdelijke en projectmatige financiering. De scope van digitaal erfgoedprojecten verschuift echter steeds meer naar het bieden van structurele, duurzame en erfgoedbrede voorzieningen. Overheden en politiek nemen besluiten over financiering van individuele projecten zonder adequaat overzicht van het geheel.
Een te rooskleurige voorstelling van zaken in projectvoorstellen kan gedijen in een omgeving waarin te weinig kennis is over ICT en waar het nut voor de eindgebruikers geen wezenlijke rol speelt.
Uit de lessen komt een spanningsveld naar voren. Hergebruik van bestaande oplossingen en projectresultaten kan gestimuleerd worden met als risico een monopolie van één dominante partij of leverancier. Projecten kunnen ook vrij gelaten worden in hun keuzes voor technische oplossingen met als risico dat investeringen versnipperd raken over meerdere gelijkaardige projecten.
Op basis van dit onderzoek kan de Taaluniecommissie aanbevelingen formuleren voor de uitvoering van nieuwe digitaal erfgoedprojecten.

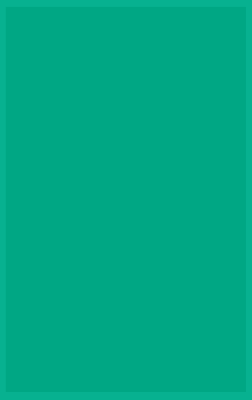

Bijlage 1
Overzicht geïnterviewde personen

Nederland	
MusIP	Annette Gaalman, Agnes Vugts
Beelden voor de Toekomst	Thijs van Exel
Erfgoed van de Oorlog	Charlotte van Rappard, Ellen van der Waerden
Metamorfoze	Dennis Schouten
Digitale Collectie	Pieter Vijn
Ministerie OCW	Tjeerd de Boer
Vlaanderen	
Flandrica	Eva Wuyts, David Coppoolse
Lukasweb	Thimothy Naessens
Erfgoedinzicht.be	Mieke van Doorselaer, Adeline Beurms
Erfgoedplus.be	Jef Malliet, Bart Bosmans
Vlaamse Kunstcollectie	Pascal Ennaert
Kunsten en Erfgoed	Hans van der Linden
Samenwerking	
AAT-Ned	Reinier van ‘t Zelfde, Erik Buelinckx
DBNL	Cees Klapwijk
Spectrum-N	Alexandra van Kleef
TST-Centrale	Remco van Veenendaal

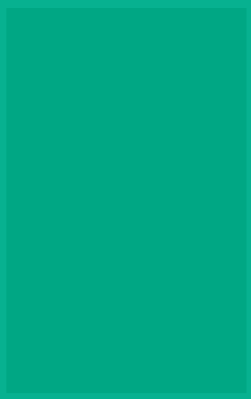

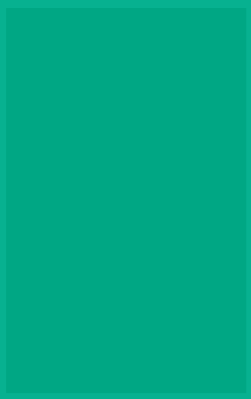

Bijlage 2
Gespreksleidraad interviews

Context interview

De Taaluniecommissie Digitaal Erfgoed heeft Wilbert Helmus (HA Cultureel Erfgoed Management) gevraagd om een onderzoek uit te voeren naar de lessen die geleerd kunnen worden van grote erfgoedprojecten in Nederland en Vlaanderen.

In de publicatie *Waardeer Samenwerking* (Taalunie, 2013) zijn knelpunten geïnventariseerd van het duurzaam beheren, behouden en beschikbaar stellen van Nederlandstalig digitaal erfgoed en zijn aanbevelingen gedaan voor verbeteringen. Het Comité van Ministers van de Taalunie heeft op basis daarvan besloten tot het instellen van de Taaluniecommissie Digitaal Erfgoed. Deze Commissie is inmiddels samengesteld en heeft de opdracht gekregen om antwoorden te formuleren op de volgende drie vragen:

- Welke lessen kunnen worden geleerd uit grote digitaliseringsprojecten die worden of zijn uitgevoerd?
- Wat zijn de succesfactoren voor Nederlands-Vlaamse samenwerking in internationale data-infrastructuren?
- Wat zijn de voorwaarden voor instellingen om hun collecties en collectiegegevens als open data vrij te kunnen geven, zodat wat gedigitaliseerd wordt, optimaal bruikbaar en herbruikbaar is?

De interviews in het kader van dit onderzoek hebben betrekking op de beantwoording van de eerste vraag, welke lessen kunnen we leren van grote Nederlandse en Vlaamse erfgoedprojecten.

De uitkomsten van dit onderzoek moeten voldoende informatie bevatten om de volgende stap te zetten, het bepalen van de succesfactoren voor Nederlands-Vlaamse samenwerking in internationale data-infrastructuren.

Selectie van projecten en samenwerkingsverbanden

In overleg met de Taaluniecommissie zijn de volgende projecten uitgekozen:

Nederland:
- MusIP
- Beelden voor de Toekomst
- Erfgoed van de Oorlog
- Metamorfoze
- Digitale Collectie

Vlaanderen:
- Flandrica
- Lukas - Art in Flanders
- MovE - Museum in Zicht
- Erfgoedplus.be
- Vlaamse kunstcollectie

Nederlands-Vlaamse samenwerking:
- AAT-Ned
- Spectrum-N
- DBNL
- TST-Centrale

Gespreksonderwerpen

Tijdens de interviews zal ruimte zijn om de diversiteit in de projecten (de scope, het materiaal, de beoogde resultaten) recht te doen. De focus van de gesprekken blijft gericht op de 'lessons learned', het gaat in dit onderzoek niet om een volledige evaluatie van de individuele digitaliseringsprojecten.

Aan de hand van de volgende gespreksonderwerpen zal besproken worden wat de belangrijkste lessen zijn die gebruikt kunnen worden bij het formuleren van nieuwe projecten en subsidies.

Algemeen

- Wat zijn de belangrijkste doelstellingen van het project?
- Hoe verhouden de doelstellingen van het digitaliseringsproject/subsidieregeling zich tot de uiteindelijke uitkomsten, zouden de doelstellingen 'met de kennis van nu' opnieuw zo geformuleerd worden?
- Op welke manier bood het overheidsbeleid een kader voor het formuleren en uitvoeren van het project?
- Welke rol spelen ontwikkelingen als linked data, open data, digitale duurzaamheid, aggregatie? Hoe zijn deze ontwikkelingen onderdeel geworden van het project?

Financieel

- In hoeverre was het beschikbare budget toereikend om de doelstellingen te bereiken?
- Welke afspraken zijn er gemaakt over de exploitatie van het projectresultaat?
- Wat zijn/waren de geclaimde verdienmodellen (hoe realistisch zijn/waren die claims)?

Projectorganisatie

- Op welke manier was(waren) de rol(len) van de opdrachtgever (verstrekker van de subsidie) geformuleerd, in hoeverre was dit duidelijk en adequaat, zou dat anders kunnen of moeten?
- Hoe was (waren) de rol(len) van de deelnemers (uitvoerders van de subsidie) geformuleerd?
- Hoe is/was het toezicht op de projectuitvoering geregeld (welke sturingsinstrumenten gebruikt de subsidiegever, is/was dat voldoende, hoe werd de sturing/toezicht ervaren (adequaat, beknellend, administratieve last, enz.)?

Doelgroepen/gebruikers

- Wat waren de doelgroepen/gebruikers (welke gebruikers werden beoogd, zijn/worden deze gebruikers bereikt, hoe worden de resultaten door de gebruikers beoordeeld)?
- Hoe kan het projectresultaat/de resultaten beoordeeld worden, ook in relatie tot de beoogde doelstellingen bij aanvang van het project?

Duurzaamheid

- Hoe is in de opvolging voorzien na afloop van het project/beëindiging van de subsidie, op welke manier(en) zijn de projectresultaten duurzaam ondergebracht?
- Op welke wijze wordt het projectresultaat doorontwikkeld, actueel gehouden, technisch en organisatorisch onderhouden, hoe is het projectresultaat ingebed in de bestaande organisatie?

Inbedding in digitale infrastructuur

- In hoeverre sluit het projectresultaat aan op andere domeinspecifieke, (inter)nationale en/of erfgoedbrede initiatieven en op welke manier is blijvende aansluiting op of inbedding in de digitale infrastructuur georganiseerd?
- Op welke manier hebben leveranciers (ICT, digitalisering, personeel) in de realisering van het project een rol gespeeld?
- Op welke manier zijn keuzes gemaakt in de toepassing van ICT en op welke manier is aansluiting op technologische ontwikkelingen gegarandeerd?

Intellectueel eigendom: gebruiksrecht, auteursrecht, licenties, etc.

- Hoe is het eigenaarschap van de project-resultaten geregeld, welke afspraken zijn daarover gemaakt?
- In hoeverre spelen eventuele auteursrechten of andere intellectueel eigendomsrecht (bijv. databankrecht) een rol in de mogelijke exploitatie van de projectresultaten?

Afrondend

- Wat zijn de belangrijkste lessen die anderen zouden kunnen leren van het project?

- Wat zijn voor het behalen van het projectresultaat de belangrijkste kansen geweest?
- Wat zijn voor het behalen van het projectresultaat de belangrijkste bedreigingen geweest?
- En hoe kan daar in een vervolg (nog) beter op ingespeeld worden?

Van de interviews worden geen verslagen gemaakt, de uitkomsten uit de gesprekken worden anoniem verwerkt in de rapportage. Mochten uitspraken terug te leiden zijn tot individuele projecten, dan zullen deze met de betrokkenen afgestemd worden voordat ze gepubliceerd worden.

Colofon

Lessen voor de toekomst uit Vlaamse en Nederlandse digitaalerfgoedprojecten

Taaluniecommissie Digitaal Erfgoed
Wilbert Helmus, HA Cultureel Erfgoed Management
11 december 2014

Concept & ontwerp

Room for ID's

© 2014 Nederlandse Taalunie

Telefoon
+ 31 (0)70 – 346 95 48
E-mail
info@taalunie.org

Bezoekadres
Paleisstraat 9
2514 JA Den Haag
Nederland